

Dezambiguizarea semantică și conceptuală a termenilor economici

Elena Museanu
Universitatea Româno-Americană, București

Abstract

Conform poziției adoptate de terminologia românească, rolul definițiilor de dicționar (definiții lexicografice sau terminografice) este fundamental în interpretarea sensului specializat. Atât pentru specialist, cât și pentru nespecialist, în forme și grade diferite, definiția are un rol de bază în impunerea, normarea acestui sens. Confruntarea definițiilor lexicografice (în acest caz făcându-se o medie între datele tuturor dicționarilor generale și explicative) cu definițiile terminografice va fi utilă nu numai practic, pentru exemplele analizate, ci și pentru problemele teoretice ale **terminologiei economice**. Dominanta analizei **termenilor economici** este raportarea, confruntarea continuă a dicționarilor (generale și specializate) cu textele din presa de largă circulație (ziare și articole cu profil economic).

Cuvinte-cheie

definiții lexicografice, definiții terminografice, sintagmatic, paradigmatic, interconceptualitate

Justificarea investigării **terminologiei economice** este complexă. În ultimele decenii, studiul *terminologiilor științifice* din perspectivă *lingvistică* este tot mai dezvoltat și important. El se impune pentru că relația cu *lexicul comun* obligă la o abordare mai puțin limitată a *lexicului specializat*, utilă interesului mai larg pentru termeni din diferite domenii, dincolo de o specialitate dată.

Lucrarea se înscrie în *descrierea lingvistică a terminologiilor românești* (v. A.Bidu-Vrânceanu 2007, 2010) care își propune atât analiza modalităților de exprimare (lingvistice sau de alt fel) ale termenilor, cât și, mai ales, identificarea sensului specializat în funcție de relația dintre *dicționare* (generale și specializate) și *texte* cu grade diferite de specializare. În felul acesta sunt satisfăcute cerințe ale cercetării actuale într-o *terminologie* bazată pe descrierea *uzajelor* reale ale termenilor economici (v. și vol. *Mots, termes et contextes*, 2006). Comparația celor două nivele de utilizare arată diferențe evidente în primul rând în ceea ce privește sistemele de semne utilizate: nivelul *mediu* se caracterizează (aproape în exclusivitate) prin utilizarea *semnelor lingvistice*, pentru care uzajele reale arată numeroase variații; nivelul *științific* utilizează frecvent (paralel cu semne lingvistice) *semne nonlingvistice* – simboluri, formule și relații matematice. Rezultă astfel o circumscriere precisă, univocă, non – ambiguă a comunicării strict

specializate, variațiile de *uzaj* fiind caracteristice nivelului care apelează numai la termeni desemnați prin semne lingvistice. În aceste condiții este firesc ca analiza descriptivă pe care o vom întreprinde să aibă în vedere nivelul bazat pe exprimarea și relațiile lingvistice.

În funcție de precizările de mai sus, principiile analizei pe care le vom adopta aparțin terminologiei numită „externă” (v. A. Bidu-Vrăncianu 2007). Aceste principii au fost aplicate în descrierea mai multor terminologii românești (id. și 2010), permițând compararea rezultatelor, de interes atât teoretic cât și aplicativ.

În lucrarea noastră un loc primordial este ocupat de relația continuă dintre *dicționare* și *texte* având ca obiectiv analiza **termenilor economici** atât pe *axa paradigmatică* (care vizează relațiile de sens de diferite tipuri), cât și pe *axa sintagmatică* (prin uzajele în contexte imediate sau mai depărtate, condiționat de textele cu grade diferite de specializare). Vor rezulta particularități ale *terminologiei economice*, unele cu caracter general, altele determinate de nivelele de utilizare.

Atât la nivelul definițiilor de dicționar, cât și la nivelul textelor se impune observația că termenii importanți pot avea mai multe sensuri. Evoluția extralingvistică a domeniului impune valori noi pentru numeroase categorii de termeni **economici**. Se ajunge la *polisemie* atât în sistem, cât și mai ales în texte. Se încalcă astfel condiția terminologică a non-ambiguității, ceea ce dă o caracteristică a **terminologiei economice**. Fiind condiționată de exprimarea printr-o limbă naturală, precizarea sensului specializat economic se rezolvă prin soluții în mare parte lingvistice. Definiția și specializările contextuale de diferite tipuri pot realiza dezambiguizarea necesară pentru o comunicare adecvată.

În cazul termenului PREȚ se constată la nivelul dicționarelor o consecvență terminologică în alegerea hiperonimului. Astfel, DEX-ul a optat pentru „sumă de bani” și D.Ec. pentru „termeni bănești”, deci corelația cu bani/și/schimbul de valori/ sunt constante semantice în toate nivelele de comunicare a sensului specializat (vânzare și cumpărare de bunuri și servicii). În DEX mai apare și sensul de „plată, răsplată” pe care o primește cineva pentru o muncă prestată sau un serviciu făcut. Acest sens nu apare în definiția terminologică, dar este destul de frecvent în presa economică cercetată, unde se pune preț pe muncă, pe obiecte, produse și chiar pe oameni.

Atât definiția din DEX cât și cea din D.Ec. prezintă și sintagmele în care apare cuvântul PREȚ, cu precizarea că în definiția terminografică sunt mai multe sintagme, care sunt des întâlnite în materialul cercetat: *PREȚ cu amănuntul*, *PREȚ de livrare*, *PREȚ de producție*, *PREȚ de vânzare*, *PREȚURI administrative*, *PREȚUL acțiunii*, etc., sintagme care dezambiguizează precis sensul economic.

În cazul unora dintre aceste sintagme, cum ar fi *PREȚ de producție* ne-specialistul apreciază global sensul economic detaliile fiindu-i greu accesibile.

PREȚ este un termen frecvent în materialul cercetat alături de OFERTĂ, CERERE și sintagme precum *prețurile scad/cresc*, în toate aceste cazuri contextele dezambiguizând sensul specializat.

PREȚ fiind un cuvânt vechi în limba română, păstrarea unei medii semantice între limba comună și limbajul specializat este evidentă. Sintagmele relativ fixe se împart, de aceea în: (a) unele care au sens uzual, comun, metaforic: *a ține* la PREȚ, *a se învoi* la PREȚ, *a pune* PREȚ pe ceva, *a ajunge* la PREȚ, unde au caracter colocvial, și (b) altele dezvoltă subdiviziuni conceptuale cu o valoare strictă în limbajul economic și relativ greu decodabilă de către ne-specialiști: *PREȚ american de vânzare*, *PREȚ de blocare a intrării*, *PREȚ de echilibru*, *PREȚ de deschidere*, *PREȚ de vânzare impus*, *PREȚ fix* și *PREȚ flexibil*, *PREȚ hedonist/de satisfacție*, *PREȚ în bani / numerar*, *PREȚ just*, *PREȚ natural*, *PREȚ relativ*, *PREȚ umbră*, *PREȚUL acțiunii*, *PREȚURI absolute*, *PREȚURI administrate*. Dezvoltarea a numeroase subdiviziuni conceptuale exprimate sintagmatic, contextual este foarte importantă în limbajul economic și ar putea fi considerată ca o bogăție semantică ce caracterizează chiar limbajul economic în sine. Expresiile uzuale de la (a) dovedesc circulația largă și veche a cuvântului PREȚ care nu mai are aici un sens specializat, deci nu interesează comunicarea specializată chiar dacă există multe puncte de contact.

În dicționarele generale CERERE apare ca având mai multe sensuri, fiind un cuvânt polisemantic, ca un cuvânt vechi și important. Nu se face nici o departajare a semnificației strict economice (ce apare pe a treia sau a patra poziție, ca sinonim la „căutare, cerință”) de celelalte sensuri folosite în limba comună. Sunt diferențe care se pot stabili numai contextual, prin sintagme specifice limbajului economic: CERERE și OFERTĂ și CERERE *solvabilă*.

CERERE are indicate în dicționarele economice mult mai multe sintagme care dezambiguizează, identifică sensul specializat, indicând factorii de care depind cei doi termeni, formele de manifestare: *mecanismul de funcționare a legii CERERII/OFERTEI*, *modul de calcul al coeficientului de elasticitate a CERERII/OFERTEI* (indicator economic extrem de important în analiza termenilor respectivi). Dicționarele economice adoptă metoda specializării strict terminologice, de aceea există definiții pentru toate sintagmele în care apar cei doi termeni: CERERE *de mărfuri*, CERERE și OFERTĂ, CERERE *reală*.

În presa economică CERERE și OFERTĂ apar de cele mai multe ori împreună în același articol, utilizându-se antonimia pentru o mai bună înțelegere a

sensului specializat. Relația de opoziție, de antonimie funcționează deci ca o modalitate de identificare a sensului specializat, diferențându-l de sensuri uzuale, „... o creștere a CERERII pentru aceste produse ... prin introducerea în OFERTA sa a centralelor cu puteri mari ... „ (Bursa, 2006/ 32), „AOAR susține liberalizarea completă în termen de 60 de zile a prețului gazelor naturale, perioadă în care acesta se va stabili la un nivel dat de raportul CERERE/OFERTĂ.” (Bursa, 2012/ 26 noiembrie).

Termenul ACȚIUNE, deosebit de frecvent în limba română actuală, fapt reflectat de circulația lui în presă, are o definiție destul de complexă în DEX. Primul sens e definit ca „desfășurare a unei activități; faptă întreprinsă (pentru atingerea unui scop)”, ceea ce face clasarea mai abstractă. Nu se precizează ce fel de activitate. În continuare se procedează la o definire a termenului ACȚIUNE, utilizat în alte domenii, cum ar fi literatura („desfășurare a întâmplărilor într-o operă literară”) sau domeniul juridic marcat diastratic și definit prin sinonimul „proces”. În toate aceste cazuri, limba utilizează contexte care precizează sensul. De exemplu, pentru sensul juridic, dezambiguizarea e asigurată de sintagme ca: ACȚIUNE *juridică*, sau pentru cel literar ACȚIUNEA *romanului*.

Sensul economic este descris în DEX la II, fără marcare diastratică ca „hârtie de valoare care reprezintă o parte anumită, fixă și dinainte stabilită a *capitalului societății* și care dă deținătorului dreptul să primească *dividende*”. Genul proxim este „hârtie de valoare”, iar diferențele specifice dau detalii despre scopul acesteia („dă deținătorului dreptul să primească *dividende*”) (Am subliniat termenii economici necesari în definiție, prezența lor determinând un grad de specializare superior). Se remarcă faptul că definiția lexicografică e interconceptuală, adică obligată să trimită la alți termeni economici implicați în ierarhia conceptuală al căror sens nu e neapărat accesibil (precizați contextual prin: DIVIDENDE, CAPITALUL *unei societăți*). De fapt, DIVIDEND în DEX este definit ca „parte din profitul unei societăți pe *acțiuni* care revine fiecărui *acționar* în raport cu *acțiunile* pe care le posedă”. ACȚIUNE, ACȚIONAR, DIVIDENDE, CAPITAL, sunt termeni aflați în interdependență și în definiția terminografică și în cea lexicografică. Presa economică oferă contexte de dezambiguizare a sensurilor termenilor menționați: ACȚIUNI *listate la Bursă*, *capitalul social se dublează cu ACȚIUNI*.

Definiția terminologică e mult mai complexă, pornind de la clasarea ca „titlu de valoare prin care se dovedește partea pe care o deține posesorul sau – acționarul – din capitalul unei societăți comerciale”, iar diferențele specifice constau în explicitarea tipurilor de ACȚIUNI (*în bani, de aport, comună, de garanție, ascunsă, ordinară, revocabilă, cu drept plural, industrială, etc.*),

distincții care apar frecvent în presa economică, contextul nefiind întotdeauna suficient pentru înțelegerea sensului acestor termeni și sintagme. S-ar putea aprecia calitatea acestei definiții științifice care poate fi accesibilă și ne-specialistului. În acest caz, dezambiguizarea sensului specializat e o operație mai complexă. Importanța definiției lexicografice pentru ne-specialist se manifestă în diferențierea (dezambiguizarea) sensurilor comune de cele specializate. Și totuși există contexte în materialul cercetat în care ACȚIUNE apare cu alt sens, nu cel economic, ceea ce demonstrează polisemantismul acestui termen, manifestat chiar în discursul economic. În fragmentul de mai jos ACȚIUNE e sinonim cu *activitate, procedură* care se întreprinde de către cineva: „Încet, dar sigur parlamentul a devenit o instituție vidată de orice autoritate ... Rolul sau în controlul puterii nu a depășit sfera ACȚIUNILOR procedurale (interpelări, moțiuni de cenzură) fără impact (Bursa, 2006/ 32), „Business Software Alliance încurajează nu doar în România, ci și în general, ca pirateria software (în sensul de încălcare a legislației naționale și internaționale privind drepturile de autor asupra programelor pentru calculator) să fie raportată, astfel încât să poată fi combătută atât activitatea infracțională, cât și multiplele consecințe negative. În mod evident, toate informațiile primite sunt analizate cu mare atenție și cât mai complet posibil, inclusiv din punct de vedere legal, înainte de a se decide dacă este cazul sau nu să urmeze o ACȚIUNE”, ne-au declarat reprezentanții BSA” (Capital, 2012/ 10 octombrie).

În cazul termenului ACTIV, existent în limba română contemporană de mai multă vreme și cu alte sensuri, se constată la nivelul dicționarilor diferențe în alegerea elementelor de clasare. Astfel, DEX-ul optează pentru „totalitatea bunurilor / mijloacelor economice”, iar D.Ec. pentru „entitate cu valoare de piață, parte a patrimoniului”. *Bunuri/ mijloace* sunt termeni generici, cu o largă răspândire în limba comună, *entitate* e termen specializat cu un sens foarte general ceea ce poate crea confuzii ne-specialistului. Diferențele specifice sunt, de asemenea, diferite în ambele dicționare: DEX-ul „totalitatea bunurilor/ mijloacelor economice ce aparțin unei persoane fizice sau juridice/ întreprinderi / instituții sau organizații economice”. D.Ec. face distincția între ACTIVELE *reale* care sunt *tangibile* sau *corporale* și ACTIVELE *financiare*, sintagme care ca și în alte situații precizează sensul specializat și dezambiguizează polisemia. Se remarcă faptul că definiția terminologică face apel la alți termeni specializați în economie al căror sens strict determină un grad de specializare superior.

Spre deosebire de DEX, dicționarele economice înregistrează în articole separate termenii și sintagmele care s-au diferențiat clar conceptual, cum ar fi: ACTIV *fix*, ACTIVE *curente*, ACTIVE *tangibile/intangibile*.

În toate aceste situații, *sintagmele fixe* exprimă subdiviziuni conceptuale foarte importante sub aspectul comunicării specializate și dovedesc importanța dezambiguizării atât la nivel semantic, cât și contextual. Definirea explicită a sintagmelor fixe în dicționarele specializate e o dovadă a unității lor conceptuale și lingvistice.

Concluzii

Cele câteva exemple analizate arată că dată fiind circulația mare a unor termeni economici dincolo de comunicare apare o polisemie înregistrată parțial de dicționare. Operația de dezambiguizare a sensului specializat trebuie să se bazeze pe mai multe criterii care îmbină *paradigmaticul* cu *sintagmaticul* într-o operație complexă, specifică și foarte importantă pentru **limbajul economic**.

Definițiile termenilor economici, indiferent de tipul lor, prezintă în majoritatea cazurilor o particularitate: fac apel sistematic și obligatoriu la *relații interconceptuale* cu alți termeni economici. Aceste relații interconceptuale nu pot fi operante pentru nespecialiști decât în cazuri izolate, ceea ce afectează interpretarea riguroasă a sensului specializat economic. În anumite tipuri de texte rezultă de aceea o *determinologizare* de un anumit tip și cu caracter destul de general a **termenilor economici**. *Distincția dintre nivelele de utilizare* în funcție de gradul de specializare este de aceea foarte importantă.

O altă particularitate a **termenilor economici** selectați pentru analiză este *frecvența, circulația lor mare dincolo de comunicarea strict specializată*. În asemenea condiții, *libertățile contextuale* favorizează dezvoltarea de noi sensuri și duc la *polisemie*. *Polisemia* a numeroși termeni este deci o caracteristică în **limbajul economic**, chiar dacă se încalcă astfel o cerință terminologică. Se constată însă în majoritatea cazurilor păstrarea nodului dur al sensului economic chiar în utilizările figurate. În condițiile *polisemiei* a numeroși **termeni economici** importanți consultarea dicționarelor (mai ales generale) pentru *dezambiguizarea sensurilor* este o procedură importantă și însoțește toate etapele analizei.

SURSE

Averea, București

Adevărul economic, săptămânal, București

Banii noștri, săptămânal, București

Bursa, săptămânal, București

Business Standard, cotidian, București

Capital, săptămânal, București

Curentul, cotidian, București
Dilema Veche, săptămânal, București
Gândul, cotidian, București
Jurnalul național, cotidian, București
România liberă, cotidian, București
Săptămâna Financiară, săptămânal, București
Ziarul Financiar, săptămânal, București
www.ziare.com

BIBLIOGRAFIE

1. Alexandru, Maria Cristina și François Gaudin. „Les contextes: à la source du terme”, în *Mots, termes et contextes*, 2006, pp. 59-69.
2. Amar, Ivan. *Les mots de l'actualité*, Ed. Belin, Paris, 2010, pp.158-160.
3. Bertaccini, Franco, Alessandra Matteuci. „La terminologie d'entreprise et ses contextes d'usage”, în *Mots, termes et contextes*, 2006, pp. 317-327.
4. Bidu-Vrănceanu, Angela. *Lexicul specializat în mișcare*, București, Editura Universității din București, 2007.
5. Bidu-Vrănceanu, Angela (coord.). *Terminologie și terminologii*, București, Editura Universității din București, 2010.
6. Contente, Madalena. „Termes et textes: la construction du sens dans la terminologie médicale”, în *Mots, termes et contextes*, 2006, pp. 453-467.
7. Costa, Rute. „Texte, terme et contexte”, în *Mots, termes et contextes*, 2006, pp. 79-89.
8. Desmet, Isabel. „Variabilité et variation en terminologie et langues spécialisées: discours, textes et contextes”, în *Mots, termes et contextes*, 2006, pp. 235-249.
9. Dubreil, E., Daille, B. „Analyse sémantico-discursive des collocations lexicales en corpus spécialise: la base connaissance-s”, în *Mots, termes et contextes*, 2006, pp. 579-580
10. Blampain, Daniel, Philippe Thoiron, Marc Van Campenhoudt (eds.). *Mots, termes et contextes. Actes des septièmes Journées scientifiques du réseau «Lexicologie, terminologie, traduction»*, Paris, Éditions des archives contemporaines, 2006.
11. Mosbah, Said. „Le stéréotype, du mot au concept: saisies à travers les contextes”, în *Mots, termes et contextes*, 2006, pp. 651-661.
12. *Mots, termes et contextes*, Actes des septièmes Journées scientifiques du réseau *Lexicologie, terminologie, traduction*, sous la direction des Daniel Blampain, Philippe Thoiron, Marc Van Campenhoudt, Editions des archives contemporaines, Paris, 2006.
13. Museanu, Elena, „Terminologia economică”, în A. Bidu-Vrănceanu (coord.), *Terminologie și terminologii*, 2010, pp. 141-157.
14. Museanu, Elena. „Criză, recesiune, depresiune, tip de paradigmă?”, în Rodica Zafiu, Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae (ed.) *Limba română: controversă, delimitări, noi ipoteze*, București, Editura Universității din București, 2010.
15. Temmerman, R., Kerremans Koen, Vanderwort, V. „La terminographie en contexte(s)”, în *Mots, termes et contextes*, 2006, pp. 429-441.

DICȚIONARE

1. DEX 1 – *Dicționar explicativ al limbii române*, coord. Ion Coteanu și Luiza și Mircea Seche, Editura Academiei RSR, București, 1975.
2. DEX 2 – *Dicționar explicativ al limbii române*, ediția a 2-a, coord. Ion Coteanu și Lucreția Mareș, Editura Univers Enciclopedic, București, 1997.
3. DEXI – *Dicționarul explicativ ilustrat al limbii române*, coord. Eugenia Dima, Editura Arc & Gunivas, Italia, 2007.
4. D.Ec.M. – *Dicționar de Economie Modernă*, Editura Codeces, 1999.
5. D Ec – *Dicționar de economie*, coord. Niță Dobrotă, Editura Economică, București, 1999.
6. D.Econ. – *Dicționar de economie*, Editura Niculescu, București, 2001.
7. Memorator de Economie pentru liceu, Editura Booklet, București, 2007.